

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXIX/5

**БЕОГРАД
1994**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIX (нова серија)

Св. 5 (1994)

САДРЖАЈ

Поређење понуђених правописних правила (МИТАР ПЕШИКАН)	259
Ка могућој класификацији страних речи с најчесталијим префиксима грчког и латинског порекла (МАРКО ПОПОВИЋ)	279
Стране речи у описним речницима са аспекта речничког нормирања (СТАНА РИСТИЋ)	301
Садржај речника неологизама (БОРЉЕ ОТАШЕВИЋ)	306
Терминологија куће и покућства у Судимљи под Копаоником (ДРАГАНА ИСАИЛОВИЋ)	318
О читању скраћеница (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	327
О дугим енклитикама у српском књижевном језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	332

Стана Ристић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

СТРАНЕ РЕЧИ У ОПИСНИМ РЕЧНИЦИМА СА АСПЕКТА ЛЕКСИЧКОГ НОРМИРАЊА

У овом раду представљени су неки проблеми везани за употребу страних речи (туђица) и за њихов статус у српском језику у светлу лексичког нормирања.

1. Велики број страних речи није само специфичност лексичког фонда српског језика него је појава карактеристична за све језике. Она је у савременим условима појачана свим видовима међународне сарадње. Данас се проблеми у вези са употребом страних речи решавају у склопу изучавања процеса интернационализације као опште тенденције језичких приближавања, што је нарочита потреба језика науке и струке, чија се достигнућа не задржавају на границама држава или лингвистичких заједница. Практични резултати науке и струке у оквиру технолошког напретка захватају и код нас свакодневни живот, чиме је, у условима интелектуализације и урбанизације језика, не само књижевни језик променио своју народну основу, него је и народни језик почео да губи руралне и патријархалне особености и његови се идиоми све више приближавају књижевном језику. Процес урбанизације и интелектуализације највише се остварује преко језика средстава информисања (ЈСИ) чији су корисници данас постали и становници најзабаченијих крајева (Пешпикан: 1960, 212—227; Грицкат: 1983, 81—99; Ивић: 1990, 12, 87—97, 106—107). *Речник нових речи* (Клајн: 1992), на чијем смо корпусу разматрали назначене проблеме, показује да ЈСИ, као идиом најобјективније слике стања савременог језика, управо карактерише велики број страних речи, и то не само за појмове из технике, науке и струке, него и за појмове из свакодневног живота. Уношење страних речи у језик свакодневне комуникације и у нестандардне идиоме јесте управо најновија тенденција у усвајању стране лексике.

2. У промeњеним лингвистичким и друштвеним приликама мења се и однос према страним речима у нашем језику, што је и најупорније „језичке чистунице“ и поборнике домаће лексике приволело да проблеме

у вези са страним речима не постављају у смислу њиховог опстанка у домаћем језику, него у смислу њиховог правилног изговара/писања или у смислу њихове правилне употребе (о оправданом присуству страних речи и њиховој незамењивости у лексичком систему исп. Грицкат: 1983, 86; Братанић: 1986, 53—59; Ивић: 89; Клајн: 1991, 151—163). Питање правилног изговора и писање решава правописна и граматичка норма, а питање правилне употребе решава лексичка норма.

3. Одређивање статуса страних речи у описним речницима — лексичко нормирање — као проблем има своје језичке и друштвене аспекте који се морају уважавати. У нормативном смислу то значи да се туђица у речнику не маркира нормативним маркерима уколико друштвене и језичке чињенице оправдавају њено увођење у лексикон стандардног језика.

3. 1. У основи увођења страних речи јављају се углавном језички разлози, а њихов опстанак у језику условљавају језички и друштвени фактори. Ако домаћи језик нема речи којом ће именовати нове садржаје који се из различитих разлога уводе у појмовни свет корисника домаћег језика, онда је употреба стране речи не само пожељна него и неминовна. То су обичне речи за предмете и појмове који се преузимају из других језичких и друштвених заједница или се користе за представљање и упознавање стварности таквих заједница (Бабај: 1983, 88—103). У нашем корпусу за први случај то су примери типа: називи за јела и пића — *корнфлекс, кроасан, авакадо* (тропски плод), *бурбон, лазање, киви, милк-шејк, нескафа, оригано, чизбургер*; називи за одевне и др. предмете — *левиске, пејџер (пејџинг), џојстик, скејтборд, ски-лифт, канистер, ајлајнер, калашњиков, валтер, вокмен, скенер*; називи из области музике, за следбенике неке моде и сл. — *хеви-метал, рок (рокери), цингл, панк (панкер, панкерка), даркер, ламбада, плеј-бек (глејбек)* и сл.

Други случај карактерише употреба страних речи за предмете и појаве при представљању других, страних средина. То су примери типа: *канелони* (италијанско јело), *сувлаки* (грчки специјалитет од меса), *сангерија* (шпанско пиће), *крузадо* (новчана јединица у Бразилу), *пасдаран* (припадник полиције у Ирану), *парео* (врста одеће са Тахитија), *бузуки* (грчки жичани инструмент), *сумо* (јапанско рвање), *еки* и сл.

3. 2. Разлог за оправдано увођење неке стране речи може да буде и разлика у организацији концепата именованих појмова у две различите културе, па домаћа реч није потпуни синоним страном еквиваленту (Братанић: 1986, 53—59). Овакве стране речи у односу на домаћу лексичку обично су стилски обојене или садрже нове компоненте значења које се развијају са променама у друштву под страним утицајем. То су примери типа: *џет-сет, менаџмент (менаџерисати), консалтинг* (пружање привредних, правних и техничких савета, консултовање), *дилер (дипловати), лесе-фер* (слободна иницијатива, политика немешања државе у привреду), *лесеферовски* (~ *привређивање*), *тајминг* (осећај за време), *топ-форма, бекграунд, камбек, имиџ, џанк* (дрога — у жаргону), *аут* (изван моде), *ин* (у моди, популарно) и сл.

Коришћење страних речи понекад диктира и закон језичке економије кад оне замењују домаће сложене начине именовања: синтагме,

реченице и описе целих ситуација. Такви су, осим претходно наведених примера, и примери типа: *зум*, *зумирати* (приближавање филмске или телевизијске слике помоћу специјалних сочива: снимати уз примену „зума“), *дежа ви* (већ виђено, одраније познато), *дампинг* (вештачко снижење цена), *(дампиншки)*, *барбекју* (*барбиќу*) (роштиљање под ведрим небом), *плеј-оф*, *брејк*, *катеринг* (припремање и служење јела у авиону) и сл.

3. 3. Повећаном присуству страних речи у нашем језику доприноси и проширена појава учења других језика. Масовније учење енглеског језика нарочито се одразило на повећан број англицизма, и то не само у писаном језику него и у говорним идиомима, а посебно у жаргону младих, што показују наведени примери из тачке 3. 1. Ове можемо допунити и примерима: *мејк-ап*, *мачо* (*мачо-мен*, *мачизам*), *диск-џокеј*, *дјуџи-фри шоп*, *драфт*, *боди-билдер* (*боди-билдерка*, *боди-билдинг*), *геј*, *гранд-слем*, *дабл-декер*, *дајцествовати*, *хакер*, *кетман* (*кетмански*), *џогинг* (*џогирање*, *џогирати*, *џогер*, *џогерка*), *травестит*, *свингер*, *воајер* и сл.

3. 4. Присуство страних речи у свим сферама језичке употребе подржава се и традиционалном употребом овакве лексике у језику науке и струке и у официјелној комуникацији образованих људи, одакле су многе речи ушле у фонд опште лексике. Нарочито је карактеристична појава детерминологизације, при којој стране речи као термини развијају и секундарна значења, уврштавајући се у фонд полисемичних речи опште лексике. Њихов опстанак у том фонду зависи од тога да ли секундарна значења по фреквенцији употребе чине централне или периферне елементе њихове полисемичне структуре.

4. Стране речи у нестандартним говорним идиомима карактерише звуковно прилагођавање нашем језику док друга прилагођавања — ортографско и морфолошко — углавном изостају, што показују примери типа: *мејк-ап*, *бокс-офис*, *скејтборд*, *кетман*, *џингл*, *катеринг*, *беби-биф*, *беби-бум*, *милк-шејк*, *чизбургер*, *дампинг*, *дежа ви*, *лесе-фер*, *тајминг*, *консалтинг*, *бекераунд*, *камбек*, *ин*, *џанк*, *џет-сет* и сл. На исти начин се усваја и страна лексика у неким стандардним идиомима, што показује да је данас говорни а не писани језик канал преко кога страна лексика, као и други видови језичких иновација, улазе у наш језички систем. Зато се у оквиру нормирања стране лексике као примаран показује проблем ортографског и морфолошког (граматичког) нормирања чији би начелни ставови утицали и на начин усвајања страних речи у нестандартним, некодифицираним идиомима. Тако би се решили проблеми неуједначеног писања истих случајева у писаним изворима, а практична лексикографија би добила солидне основе за правилно уврштавање ових јединица у лексички систем нашег језика.

5. Друштвену и језичку оправданост уношења стране лексике укратко ћемо показати на примеру жаргона младих. Велики број англицизама и друге стране лексике у говору младих, како показују тематске групе ове лексике у нашем корпусу, условљени су углавном изванјезичким факторима. Међу њима највећи број чине називи за предмете и појмове из свакодневног живота младих који се преузимају из подручја корисника

страног језика. Неки од њих немају еквиваленте у домаћем језику — називи везани за забаву, музику, одећу, новчане јединице и сл. (исп. примере из тачке 3. 1.) Неке се уводе у употребу иако постоје домаћи еквиваленти. То су најчешће називи за људе према узрасту (*тинејџер*, *тинејџерка*, *герла*), према родбинским односима (*ћале*, *кева*, *швеца*), према професији (*тичер*, *тичерка*) и сл. Показује се, међутим, да ни ови други називи нису потпуни синоними домаћим еквивалентима, јер страни називи реализују различите експресивне компоненте значења, па се употребљавају као средства за стилско нијансирање. Тако називи за људе реализују компоненте оцене или „вулгаризације појмова“, што карактерише однос омладине према свом окружењу (*Борисова—Лукашинец*: 1983, 104 — 120). Стране речи у жаргону младих такође карактерише већа или мања звуковна адаптација нужна за усмену комуникацију. Најпре су позајмљенице овог типа биле и социјално обележене као лексика имућнијих слојева омладине, а касније у условима урбанизације проширују се на све слојеве, а преко средстава информисања и на жаргон сеоске омладине.

6. Према нашем увиду у проблем нормативни аспект употребе страних речи у савременом српском језику може се поставити само као проблем њихове умесне употребе (ортографске, ортоепске и значењске). Оправданост и меру употребе одређују изванјезичке околности друштвеног и културног развоја и тешко би се, без штете по објективност, овај аспект њихове употребе могао строже нормирати. Овим би се морали руководити лексикографи при представљању и нормирању стране лексике у описним речницима. Ни у овом сегменту лексичко нормирање — одабирање и издвајање слојева лексике — не би смело бити на штету објективности као основног опредељења описне лексикографије. Важност напомена и упутстава о употреби страних речи као нормативног поступка огледа се и у отклањању неоправданих негативних реакција на њихову употребу. Али пре сваког лексичког, па и овог нормирања „Потребно је тачно сагледати постојеће језичке стилове, детаљно обрадити специфичности њихове структуре, па онда тек приступити прописивању упутстава о томе где би било приличније избећи страну реч, а где би, напротив, њено присуство било у принципу умесно“ (Ивић: 1990, 98).

7. Статус стране лексике у лексикону домаћег језика, поред функционално-стилске особености, одређују и њихове језичке карактеристике — њихова гласовна и морфолошка структура, тј. њихова прилагодљивост нормативима домаћег језика. Објективно представљање и прецизно маркирање функционално-стилске употребе стране лексике имаће и нормативни значај. Тако ће и страна лексика са квалификаторима: „варваризам“, „жаргонизам“, „помодна реч“, „шатровачки“, „вулгаризам“ и сл. нормативним квалификаторима заузимати статус другоразредне, нестандардне лексике, док ће лексика са квалификаторима научне, стручне и сл. области, као и немаркирана страна лексика опште употребе имати статус стандардне лексике, чија могућност опстанка у језику, као и код других типова домаће лексике, зависи од њиховог значењског, употребног и творбеног потенцијала. Квалификатори временске ограничености имају исти смисао и уз речи страног порекла, па ће неке од њих бити сврстанс у историју

језика или у стилски обојену лексику (са квалификаторима: „застарело“, „архаично“, „историјски“), а оне са квалификатором „неологизам“ имаће статус нових речи чији ће опстанак у језику зависити не само од њихових језичких карактеристика, него и од природе реалија које се именују и друштвено-културних прилика у којима се оне уводе у номенклатуру домаћег језика.

Л и т е р а т у р а

- Бабай: 1983 — Бабай Н. Г., Проблема иноязычных заимствований в общественных дискуссиях о языке, *Литературная норма в лексике и фразеологии*, Издательство „Наука“, Москва, 1983, 88—103.
- Борисова—Лукашанец: 1983 — Борисова—Лукашанец Е. Г., О лексике современного молодежного жаргона (Англоязычные заимствования в студенческом сленге 60—70-их годов). *Литературная норма в лексике и фразеологии*, Издательство „Наука“, Москва, 1983, 104—120.
- Братанић: 1986 — Братанић Маја, Двојезични рјечник као извор информација о страниј култури, *Филологија 14*, Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб, 1986, 53—59.
- Грицкат: 1983 — Грицкат Ирена, Наш стандардни језик као пратилац општих облика културе, *Зборник за филологију и лингвистику XXVI/2*, Нови Сад, 1983, 81—99.
- Ивић: 1990 — Ивић Милка, *О језику Вуковом и вуковском*. Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1990.
- Клајн: 1991 — Клајн Иван, Туђице и пуризам, *Језички приручник* (група аутора), Београд, 1991, 151—163.
- Клајн: 1992 — Клајн Иван, *Речник нових речи*, Матица српска, Нови Сад, 1992.
- Пешикан: 1960 — Пешикан Митар, Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему, *Наш језик XVIII*, св. 1—2, Београд, 1960, 9—92.

Резюме

Стана Ристич

ИНОСТРАННЫЕ СЛОВА В ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЯХ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОГО НОРМИРОВАНИЯ

В работе показано, на материале словаря *Речник нових речи* (автор: Иван Клајн), что в рамках лексического нормирования статус иностранных слов в толковых словарях должно определять в согласии со современными процессами развития языка, как: интернационализация, интеллектуализация и урбанизация. В связи с этим ставится вопрос о правильном употреблении иностранных слов. В толковых словарях этот вопрос решается, при применении орфографической нормы, и представлением функционально-стилистического расслоения этого типа лексики. Объективно и точно определенные функционально-стилистические квалификаторы имеют значение нормативной оценки, так как определяют статус каждого иностранного слова в системе лексического фонда сербского языка.